

İLKOKUL ÖĞRETMENLERİ TARAFINDAN ALGILANAN İŞ STRESİ ALANLARININ CİNSİYETE GÖRE İNCELENİŞİ

Dr. PINAR ÜNSAL & GONCA AKTAŞ*

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

Bu çalışmada aynı ilkokulda çalışan 19 kadın ve 19 erkek ilkokul öğretmeni iş yaşamının farklı alanlarına ilişkin olarak algıladıkları iş stresi bakımından karşılaştırılmıştır. Çalışmada iş stresi 5 farklı alana ilişkin olarak incelenmiştir. Bunlar: iş koşulları, iş yükü, öğrencilerle olan ilişkiler, velilerle olan ilişkiler ve diğer öğretmenlerle olan ilişkilerdir. Çalışmanın sonuçları kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre anlamlı düzeyde daha fazla iş stresi algıladığını ortaya koymuştur. Yapılan analizler sonucunda bu iş stresi alanları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olduğu gözlenmiştir. Sonuçlara göre en fazla stres yaratan alan öğrenciler ile ilişkiler olup bunu iş koşulları, velilerle olan ilişkiler, iş yükü ve son olarak da diğer öğretmenler ile olan ilişkiler izlemiştir.

G İ R İ Ş

İş stresi son zamanlarda üzerinde en fazla araştırmanın yapıldığı alanlardan birisi olarak göze çarpmaktadır. Bunun nedeni yaşam stresinde olduğu gibi iş stresinin de bir çok istenmeyen sonuç ile ilişkili bulunmasıdır. Bu sonuçlar arasında iş doyumsuzluğu (French & Caplan, 1973), iş gerilimi (Hurrell, 1987) psikosomatik hastalıklar (Cobb & Ross, 1973), anksiyete ve depresyon (Caplan, Cobb, French, Van Harrison & Pinneau, 1980) vardır.

* İ. Ü. Psikoloji Bölümü'nde 4. Sınıf öğrencisidir.

Bundan da öte iş stresi, işi bırakma, devamsızlık ve düşük performans gibi örgütler tarafından istenmeyen sonuçlara da yol açabilir (Sutherland & Cooper, 1990).

İş stres alanları veya kaynakları hakkındaki en geniş sınıflandırmalardan biri Cooper & Marshall (1976) tarafından yapılmıştır. Cooper & Marshall (1976) iş stresini 5 büyük alana ilişkin olarak belirlediler. Bunlar; 1) İş koşulları : Bu stres alanının içine gürültü, aşırı ısı uçları, işin saatleri (vardiya usulü çalışma), iş yükü, çalışma saatlerinin uzunluğu, monotonluk gibi faktörler girebilir. 2) Rol stresine bağlı olarak ortaya çıkan faktörler : Bu stres alanının içine rol çatışması, rol karmaşası ve sorumluluk gibi alanlar girmektedir. 3) Başkalarıyla ilişkilerin sebep olduğu stres faktörleri : İdareciler, çalışma arkadaşları veya astlarla olan ilişkiler bu alanda söz konusu olan stres faktörleridir. 4) Kariyer gelişimine bağlı olarak ortaya çıkan faktörler : Bu alandaki stres faktörleri iş teminatının olmayışı, terfi ettirilme veya terfi ettirilerek ağır sorumluluklar altına sokulmayı kapsayabilir. 5) Örgüt yapısı ve iklimine ilişkin ortaya çıkan faktörler : Bu alandaki stres kaynakları örgüt politikası veya kültürü ile ilgili sorunları kapsar.

Her iş bütün bu belirtilen alanlarda stres yaratmayabilir (Sutherland & Cooper; 1990). Örneğin fabrika işçileri işlerindeki fiziksel şartları en fazla stres yaratan alan olarak görebilirken, bir büroda çalışan sekreterlerin kişilerarası ilişkiler ve rol karmaşasını en fazla stres veren faktörler olarak görmesi mümkündür.

İş stresinin ölçülmesi konusunda literatürde ABD'de geliştirilmiş olan ölçekler göze çarpmaktadır. Bu ölçeklerin içerisinde işe özel olarak geliştirilmiş ölçekler de olmakla beraber bir çoğu pek çok iş alanında kullanılabilir kapsamlı ölçeklerdir. Bu ölçeklere örnek olarak Spielberger & Reheiser (1994)'ün geliştirdiği İş Stresi Anketi (Job Stress Survey, JSS) ve Cooper, Sioan ve William'ın geliştirdiği İş Stresi Göstergesi (Occupational Stress Indicator) verilebilir (Cooper, Cooper & Eaker, 1988).

Ancak tek bir stres ölçeği kullanarak farklı mesleklerde yaşanan stres düzeylerini araştırmak herhangi bir mesleğe veya işe

özel olarak ortaya çıkan stres faktörlerini gözden kaçırmaya yol açabilir. Daha önceden Cooper & Marshall'ın iş stresi sınıflandırmasında iş stresinin 5 temel alan içinde sınıflandırıldığı görülmüştü. Böyle bir sınıflandırma iş stresini tüm boyutlarıyla kavrama amacına yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Bir meslek veya iş tek bir alan içinde çok yoğun strese neden olabileceği gibi farklı alanlarda daha az yoğunlukta iş stresinin yaşanmasına da sebep olabilir. Örneğin bir polislik mesleğinde algılanan stres büyük ölçüde yaşam güvenliğinin tehdit edilmesinden dolayı ortaya çıkabilir ve diğer alanlarda yaşanan stres o derece önemli olmayabilir. Ayrıca her bir mesleğin kendine özgü bir ilişkiler ağı bulunmaktadır. Örneğin bir öğretmenlik mesleğinde öğretmenin sosyal etkileşimde bulunduğu kişiler bir yöneticinin etkileşimde bulunduğu kişilerden çok farklıdır. Öğretmenin öğrencisi yöneticinin astı ile eşdeğer konuma sokulamaz. Diğer yanda avukatların da sık sık etkileşimde bulunluğu grup müvekkilleridir. Avukat-müvekkil, öğrenci-öğretmen, doktor-hasta ilişkileri birbirinden çok farklıdır. Dolayısıyla bunların herbirinin kendi özel bütünlüğü içinde incelenmesi daha uygundur. Kısaca her bir meslekte ortaya çıkabilecek stres kaynakları yoğunlukları önemi ve kaynakların kendisi bakımından farklılaşabilir. Tüm iş gruplarına uygun bir ölçek geliştirmek işlerin yarattıkları genel stres düzeyi hakkında belli bir fikir verip mesleklerarası karşılaştırmalara imkan tamsa da her bir mesleğe özel stres faktörleri üzerine yoğunlaşılmasını ve bu konuda önlemler alınmasını zorlaştırır.

Kaldı ki öğretmenleri algıladıkları stres düzeyleri bakımından karşılaştıran çalışmalarda öğretmenin branşının dahi algılanan stres üzerinde etkili olabileceğini ortaya koyan çalışmalara rastlanmaktadır. Hodge, Jupp ve Taylor (1994) tarafından yapılan bir çalışmada müzik öğretmenlerinin matematik öğretmenlerine göre daha fazla duygusal stres ve tükenme yaşadıkları bulunmuştur. Yazarlar bu sonucu müzik öğretmenlerinin eğitim sistemi içinde kendilerini matematik öğretmenlerine göre daha marjinal görmeleri ile açıklamışlardır.

Öğretmenlik mesleğinin stresli görülmesi ile ilgili olarak Malta'da 545 ortaokul öğretmeni ile yapılan bir çalışmada (Borg &

Riding, 1991) deneklerin 1/3'ü öğretmenliği stresli veya son derece stresli olarak tanımlamıştır. Başka bir çalışmada öğretmenlerin yalnızca % 37'sinin işlerinden doyumlu olduğu görülmüştür (Chaplain, 1995). Altı farklı stres araştırmacısının birbirinden bağımsız olarak bir çok işin stres düzeyini belirlediği bir çalışmada öğretmenliğin 'çok stresli' kategorisine sokulacak bir iş olduğu saptanmıştır (Cooper, Cooper & Eaker, 1988).

Öğretmenlik mesleğinde stresli olan iş faktörlerini belirleyen çalışmalara bakıldığında Borg & Riding (1991)'in 35 farklı stres kaynağı üzerinde yaptıkları çalışmada 'öğrencilerin kötü davranışları', 'yetersiz çalışma koşulları' 'kötü çalışan ilişkileri ve 'zaman baskısı' olmak üzere 4 temel faktörü belirlediği görülmektedir. Chaplain (1995) İngiltere'de 267 ilkökul öğretmeni ile stres kaynakları ve iş doyumunu araştırmıştır. Bu yazarlar kullandıkları 18 maddelik soru formundan yola çıkarak yaptıkları faktör analizinde 3 temel faktör belirlemiştir. Bunlar : 'Mesleğe ait sorunlar', 'öğrenci davranışları ve tutumları' ve 'mesleğe ait işler'dir.

Cinsiyet farklılıklarına ilişkin olarak literatürde pek çok tutarsızlıklar yer almaktadır. Bir kısım araştırmacılar cinsiyet ile iş stresi arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını öne sürmüşlerdir. Örneğin örgütsel stres ile ilgili olarak kapsamlı çalışmalar yapan Beehr & Schuler (1980) işyerlerindeki stres ile ilgili belirtiler üzerinde cinsiyetin fazla bir etkisi olmadığını saptamıştır. Benzer biçimde Di Salvo, Lubbers, Rossi ve Lewis (1994) iş ile ilgili stres ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmada kadın ve erkeklerin stres kaynaklarını oldukça benzer biçimde algıladığını ve algılanan stresin miktarı bakımından iki cins arasında bir farklılığın olmadığını bildirmiştir. Martocchio Ve O'Leary (1989) de iş stresi üzerinde cinsiyet farklılıklarını inceleyen 15 çalışmanın meta analitik değerlendirmesini yaptıktan sonra benzer sonuçlara erişmişlerdir.

Bazı araştırmacılar ise iş stresi ile cinsiyet arasında ilişkiler olduğunu öne sürmüşlerdir. Jick & Mitz (1985) işyerinde algılanan stresde cinsiyete ilişkin farklılıkların ortaya çıkmamasının örnekleme alma yaklaşımlarına bağlı olarak ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir. Bu yazarlara göre erkekler çoğunlukla yönetim

kademelerinde bulunurken kadınlar büro ve hizmet işlerinde çalışmaktadır. Bu yazarlar örgütsel stresin cinsiyete bağlı olarak ortaya çıkmadığı bulgularına rağmen cinsiyetin stresin nasıl algılandığını, hangi alanların stresli bulunduğunu ve stresin nasıl dışı vurulduğunu belirleyen bir faktör olduğunu öne sürmüşlerdir. Nelson & Quick (1985) işyeri stresindeki cinsiyet farklılıkları üzerine yapılan araştırmaları gözden geçirdikten sonra kadınların erkeklerden daha fazla iş stresi algıladıklarını, bunun kadınların erkeklerden farklı olarak iş yaşamında algıladığı bazı özel stres yaratıcı etkenlere bağlı olarak ortaya çıktığını öne sürmüşlerdir. Kadınlar örneğin daha az maaş almakta, kariyerlerinde engellenmekte, ayrımcılığa, kalıpyargılara, ve iş yaşamı ile evlilik arasındaki çatışmalara maruz kalmaktadır (Goldsmith, 1988). Ayrıca stresin bir belirtisi olan işle ilgili tükenme konusunda kadın ve erkekler arasında bir farklılık görülmemekle beraber işle ilgili tükenmenin nedenleri konusunda ve tükenme belirtileri ile başa çıkmak için kullanılan stratejiler arasında fark olduğu belirtilmiştir. Erkekler daha aktif ve doğrudan başa çıkma stratejilerini kullanmaktadır (Lowman, 1993). Di Salvo ve arkadaşları (1994) iş yeri stres kaynaklarına ilişkin olarak hiç bir cinsiyet farklılığı bulamamasına rağmen kadın ve erkekler arasında işaret edilen stres kaynakları arasında farklar olduğunu öne sürmüşlerdir. İşyükü faktörleri kadınlar tarafından daha sık öne sürülürken erkekler güç eksikliği veya gücü ifade edememe gibi faktörleri daha sık ifade etmişlerdir. Chaplian (1995) İngilteredeki öğretmenleri ile olan çalışmasında erkeklerin 'mesleğe ait işler' ve 'öğrenci davranışları'nda daha fazla stres algıladığını kadınların ise mesleğe ait sorunlarda daha fazla stres yaşadıklarını bulmuştur.

Bu araştırmanın amacı kadın ve erkek ilkökul öğretmenlerinin stresli olarak algıladığı iş alanlarını belirlemek ve algılanan iş stresinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Elde edilecek sonuçların ABD'de elde edilen sonuçlara ne derecede ve hangi yönlerden benzerlik göstereceği merak konusudur.

Y Ö N T E M

Denekler

Çalışmanın deneklerini aynı ilkokulda hizmet eden 19 erkek ve 19 bayan olmak üzere toplam 38 ilkokul öğretmeni oluşturmuştur. Kırkaltı kişiye soru formu dağıtılmış bunlardan ancak 38'i cevaplanarak geri verilmiştir. Çalışmada yer alan deneklerin yaşları 24 ile 50 arasında değişmekte olup ortalama yaş 39 idi. Deneklerin öğretmen olarak hizmet verme süreleri ortalama 17 yıl, buldukları okulda hizmet verme süreleri ise ortalama 6 yıldır. Cinsiyete göre incelendiğinde kadın öğretmenlerin ortalama yaşları 38, öğretmen olarak hizmet verme süreleri ortalama 16 yıl, buldukları okulda hizmet verme süreleri ortalama 5 yıldır. Erkek öğretmenlerin ortalama yaşları 40 olup, öğretmen olarak hizmet verme süreleri ortalama 19 yıl, buldukları okulda öğretmen olarak hizmet verme süreleri ise ortalama 7 yıldır. Deneklerin % 92'si evli % 7'si ise bekadır. Kadın deneklerin % 73'ü sınıf öğretmenliği bölümünden mezunken % 10'u öğretmenlik okulu, % 15'i üniversite mezunudur. Erkek deneklerin % 68'i sınıf öğretmenliği bölümünden mezunken % 5'i öğretmen okulu mezunu, % 26'sı üniversite mezunudur.

Kullanılan Ölçüm Araçları

İş stresini değerlendirmek için 25 soruluk likert tarzı bir stres soru formu ile 1 açık uçlu sorudan yararlanılmıştır (Bakınız Ek). Yanıtlar 5'li bir dereceleme ölçeği ile değerlendirilmiştir. Bu ölçeğe göre 1 'Hemen hemen hiç stres yaratmıyor'u işaret ederken, 2 'Az derecede stres yaratıyor', 3 'Stres yaratıyor', 4 'Fazlasıyla stres yaratıyor', ve son olarak 5 'Çok fazla stres yaratıyor'u göstermiştir. Yirmibeş soruluk form 6 alandaki iş stresini ölçmek üzere planlanmıştı. Bu alanlar iş koşulları, iş yükü, öğrencilerle olan ilişkiler, velilerle olan ilişkiler, diğer öğretmenlerle olan ilişkiler ve yönetim politikası idi. Stres alanlarının belirlenmesinde Cooper & Marshall'm sınıflandırması temel alınmış ancak öğretmenlere özel olan faktörlere de ağırlık verilmiştir. Ancak yönetim

politikası alt boyutunun güvenilirlik katsayısı .40 civarında bulunduğu için analizden dışlanmıştır. Yönetim politikası alanıyla ilgili stresi ölçmek için 3 soru kullanılmıştır. Bu sorular şunlardır: 'Yönetici kademesindeki kişilerin iş ile ilgili konularda karar alırken danışmamaları', 'Yönetici kademesinde olan kişilerle olan sürtüşmeler' ve 'Ders konularının ve kitaplarının belirlenmesinde söz hakkının olmayışı'. Ayrıca işyükü alanı altında kapsanan bir soru olan 'Sürekli yeni bilgiler öğrenmek zorunda kalmam' diğer maddeler ile düşük düzeyde korelasyon gösterdiği ve ölçeğin bu bölümündeki iç güvenilirlik katsayısını düşürdüğü için ölçeğin analizinden dışlanmıştır. Ancak bu maddeye verilen yanıtların ortalama değeri 3'ün üzerinde olduğundan öğretmenlerce oldukça önemli bulunan bir stres kaynağına dikkati çekmektedir. Analizden dışlanan 'ders kitaplarının belirlenmesinde söz hakkının olmayışı' 2.86, yönetim kademesindeki kişiler ile olan sürtüşmeler 2.42, yönetim kademesindeki kişilerin karar alırken danışmamaları 2.31'lik ortalama değerler almışlardır. Bu alanlarda ilkökul öğretmenlerinin az derecede de olsa stres yaşadıkları gözlenmiştir. Ölçekte 1. Stres alanı olan iş koşulları 5, 6, 7, 8 ve 12. Sorular ile ölçülmüştür. İkinci iş stresi alanı olan işyükü stresi 1, 2, 3, 4 ve 9. Sorular ile değerlendirilmiştir. Üçüncü alan olan öğrenciler ile ilgili stres 10, 11, 13 ve 14. Sorular ile ölçülmüştür. Dördüncü iş stresi alanı olan veliler ile ilgili stres 15, 16 ve 17. Sorular ile değerlendirilmiştir. Son olarak 5. Alan olan diğer öğretmenler ile olan ilişkilerden kaynaklanan stres 18, 19, 20 ve 21. Sorular ile değerlendirilmiştir.

Ölçeğin iş koşulları boyutunda iç güvenilirlik katsayısı .61, iş yükü stresinde .52, öğrencilerde .59, veliler ile olan ilişkilerde .51 ve diğer öğretmenler ile olan ilişkilerde .66 düzeyinde iç güvenilirlik katsayısı elde edilmiştir.

SONUÇLAR

Sonuçlar bölümünde önce cinsiyete yönelik farklılıklar sonra algılanan iş stresi alanlarına ilişkin olarak elde edilen veriler sunulacaktır.

Cinsiyete İlişkin Farklılıklar

İki yönlü ANOVA gruplararası faktör olarak cinsiyeti ve grup içi faktör olarak stres alanlarını gözönüne almıştır. Cinsiyet kadın ve erkek olmak üzere iki düzeyden oluşurken stres faktörleri de iş koşulları, iş yükü, öğrenciler, veliler ve diğer öğretmenler olmak üzere 5 düzeyden oluşmuştur. Sonuçlar kadın ve erkek öğretmenler arasında algılanan stres düzeyine ilişkin olarak anlamlı bir farklılaşma olduğunu göstermiştir $F(1, 36) = 11.97; p < 0.01$. Tablo 1 kadın ve erkeklerin algıladıkları ortalama stres puanlarını göstermektedir.

Tablo 1 : Kadın ve Erkek Öğretmenlerin Algıladıkları Ortalama Stres Puanları

Kadın Öğretmenler	Erkek Öğretmenler
2.75	2.35

Ortalama değerlere bakılarak kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre anlamlı düzeyde daha fazla iş stresi algıladığını söylemek mümkündür.

Algılanan İş Stresi Alanları

İki yönlü ANOVA sonuçları algılanan iş stresi alanları arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşmanın olduğunu göstermiştir ($F(4,144) = 17.77; p < .01$). Tablo 2 ortalama değerleri göstermektedir.

Tablo 2 : Farklı Alanlara İlişkin Olarak Algılanan İş Stresinin Ortalama Değerleri

İş Stresi Alanları	Ortalama Değer
İş koşulları	2.72
İş yükü	2.26
Öğrenciler ile olan ilişkiler	3.39
Veliler ile olan ilişkiler	2.39
Diğer öğretmenler ile olan ilişkiler	2.00

Tablo 2'den görüleceği üzere en fazla iş stresi algılanan alan öğrencilere ilişkin olmaktadır. Bunu iş koşulları izlemektedir. İş yükü, veliler ile olan ilişkiler ve diğer öğretmenler öğretmenler ile olan sırasıyla diğer stres yaratan alanlardır.

Soru formunda kullanılan tüm maddelere ilişkin olarak elde edilen ortalama değerler Tablo 3'de sunulmaktadır.

Açık Uçlu Soruya Verilen Yanıtlar

Bir açık uçlu soru ile öğretmenlerin algıladıkları diğer stres faktörlerinin neler olduğu belirlenmiştir. Yedi erkek altı kadın olmak üzere toplam 13 denek bu soruya yanıt vermiştir. Yedi erkek denekin verdiği yanıtlar şöyledir :

- 1) 'Sınıflarda gereğinden fazla öğrenci olması dersin işlenişini engelliyor ve derse olan ilgiyi minimuma indiriyor'
- 2) 'Müfredat programları yetersiz'
- 3) 'Eğitim politikası yanlış, MEB uzman kişilerce yönlendirilmiyor ve toplum eğitime gereken ilgiyi göstermemekte'
- 4) 'Ekonomik şartlar'
- 5) 'Eğitim sistemi yetersiz ve güvensiz'
- 6) 'Müdür ve müdür yardımcısını öğretmenler seçsin'
- 7) 'İletişim eksikliği, mesleğe önem verilmiyor, maddi olanakların yokluğu'

Altı kadın denek ise şu yanıtları vermiştir.

- 1) 'İdarecilere verilen yetkilerin amacına uygun kullanılmayışı'
- 2) 'Okulda beden eğitimi, resim, müzik ve din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenlerinin olmayışı'
- 3) 'Maddi ve manevi değerlerimizin yetersizliği'
- 4) 'İdarecilere verilen yetkilerin amacına uygun kullanılmayışı'
- 5) 'Okulda branş öğretmenlerinin olmayışı'
- 6) 'Maddi ve manevi değerlerin yetersizliği'

Tablo 3 : Stres Soru Formunda kullanılan maddeler ve aldıkları ortalama değerler

Stres Soru Formu Maddeleri	Ortalama Değer
1) Zaman baskısı altında çalışmak zorunda olmak.	2.34**
2) İşimdeki monotonluk ve tekrar.	2.63**
3) İşimi eve götürmek zorunda olmam.	2.13**
4) Çalışma saatlerinin uzunluğu.	2.02**
5) Sınıfların yetersiz ışıklandırılmış oluşu.	2.26**
6) Sınıfların yetersiz havalandırılmış oluşu.	2.50**
7) Sınıfların fazla sıcak/soğuk oluşu.	2.73**
8) İşe gidiş geliş için harcadığım zaman.	2.63**
9) İşimin yüksek düzeyde konsantrasyon gerektirmesi.	2.21**
10) Öğrencilerin derslere olan ilgisizliği.	3.52***
11) Verdiğim emeğin karşılığını manevi olarak alamamam.	3.63***
12) Verdiğim emeğin karşılığını maddi olarak alamamam.	3.44***
13) Öğrenciler arasındaki bireysel farklılıkların yarattığı sorunlar.	3.26***
14) Zor kişilikli öğrencilerle başa çıkmak zorunda olmam.	3.15***
15) Öğrenci velilerinin ilgisizliği.	3.13***
16) Öğrenci velilerinin gereğinden fazla ilgili oluşu.	1.76*
17) Zor kişilikli velilerle başa çıkmak zorunda olmak.	2.28**
18) Çalıştığım yerdeki öğretmenler arasındaki rekabet.	1.76*
19) Çalıştığım yerdeki öğretmenler arasındaki güvensizlik.	1.81*
20) Çalıştığım yerdeki öğretmenler arasındaki sürtüşmeler.	2.26**
21) Öğretmenler arasındaki yetersiz düzeyde dayanışma ve destek alış veriş.	2.15**

*** Stres

** Az stres

* Hemen hemen hiç stres

TARTIŞMA

Çalışmanın iki temel bulgusundan biri kadın ve erkek öğretmenler arasında algılanan toplam iş stresi bakımından farklılıkların olmasıdır. İkinci bulgu ise tüm örneklem için iş stresi alanları içinde en fazla stres yaratan alanın öğrencilerinden kaynaklandığı bunu iş koşullarının izlediği, daha sonra ard arda iki faktör veliler ve işyükünün geldiğidir. Diğer öğretmenler ile olan ilişkiler en az stres yaratan alandır.

Hatırlanacağı üzere literatürde algılanan iş stresi bakımından kadın ve erkekler arasında farklılıkların olduğuna ilişkin olarak çelişkili görüşler mevcuttur. Bir kısım yazarlar iş stresi açısından erkek çalışanlar arasında farklılıkların olmadığını savunurken diğerleri kadın ve erkekler arasında algılanan stresin kaynağına ayrıca stresle başa çıkma stratejilerine ve stresin belirtilerine ilişkin olarak farklılıkların bulunduğunu savunmaktadır. Çalışmamızda kadın ve erkek çalışanlar arasında stresin kaynağına ilişkin olarak bir farklılık gözlenmemiş, kadınlar genel olarak incelenen iş stresi alanlarında erkeklerden daha fazla stres algılamışlardır. Bu konuda getirilecek olası bir açıklama erkeklerin stresi algılayış biçimlerinin kadınlarınkinden farklı oluşudur. İkinci bir olası neden erkek öğretmenlerin stres ile karşılaştıklarında duygusal tepkiler göstermek yerine davranışsal olarak tepkide bulunmaları ve böylece stresin süregitmesini bir ölçüde engelleyebilmeleridir (Lowman, 1993). Literatürde stresle başa çıkma konusunda bu tür kadın erkek farklılıklarının olduğu bilinmektedir. Üçüncü bir neden stresin algılanmasında önemli bir faktör olabilen sosyal desteğe ilişkindir. Erkeklerin eşlerinden algıladığı sosyal desteğe kadınlara nazaran daha fazla güvendikleri ve bu desteğin onların stresin olumsuz sonuçlarından koruduğuna ilişkin kanıtlar varken kadınlar için bu tür kanıtlar bulunamamıştır (Antonuci & Depner, 1982; Brugga, Bebington, MacCarthy, Sturt, Wykes & Potter, 1990). Ünsal (1994) tarafından yapılan bir çalışmada erkek öğretim üyelerinin eşlerinden algıladığı sosyal destek stresin algılanması ile olumsuz yönde anlamlı ilişki içinde bulunurken kadın öğretim üyeleri için böyle bir sonuç bulunamamıştır. Kadınların ev ve iş yaşamı ara-

smdaki çatışmalardan kaynaklanan stresi iş stresinin daha da şiddetli olarak algılanmasına da sebep olmuş olabilir. İş stresini hem kadın hem erkek işgörenler arasında inceleyen bazı araştırmalar kadın işgörenlerin erkek işgörenlere göre daha fazla ev ve iş yaşamı arasında kalmaktan doğan rol çatışmasını yaşadıklarını göstermiştir (Nelson & Quick, 1985). Ancak çalışmada stresle başa çıkma stratejileri ve stres ile başa çıkmada yararlı olabilecek kaynakları ölçecek değişkenler kullanılmadığı için neden böyle bir sonucun elde edildiğine ilişkin olarak kesin bir açıklama getirmek zorlaşmaktadır.

Öğretmenlerin algıladığı iş stresi alanları içinde en fazla stres yaratan alan öğrencilere yönelik olarak belirlenmiştir. Daha önceden de hatırlanacağı üzere yapılan bir çok çalışmada öğrenci davranışları öğretmenlerinin iş stresinin ana faktörlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Literatürde öğretmenlerin öğrencilerin problemleri davranışlarını algılamaları ile ilgili olarak yapılmış bir çok araştırmaya rastlanmaktadır. Öğrencilerin davranışları üzerinde Malta'daki 79 okulda yürütülen bir çalışmada öğretmenlerin 16 arzulanmayan öğrenci davranışlarına karşı olan tutumları ölçülmüştür. Sekizyüzkırkdört katılımcının verdiği yanıtlar incelendiğinde çalma, diğerlerini korkutma ve kaba davranışlar öğrencilerde en istenilmeyen, ciddi olarak görülebilecek sorunlu davranışlar olarak belirlendi (Borg & Falson, 1989). Langfeld (1992) öğretmenlerin problemleri öğrenci davranışları üzerindeki görüşlerini Avrupa ve Asya kültürlerinde karşılaştırmıştır. Sonuçlar sosyal olmayan saldırgan davranışın ciddi olarak nitelenebilecek sorunlu öğrenci davranışları olarak görüldüğünü ortaya koymuştur. Ancak bu konuda kültürler arası farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin Alman öğretmenler öğrencilerin konformist olmayan türde davranışlarında bir sorun görmezken Korea'lı öğretmenler bu tür davranışları da sorunlu olarak nitelendirmişlerdir. Görüldüğü gibi öğrenci davranışları bir çok ülkede üzerinde çalışılmış konulardan biridir. Bir sonraki çalışma Türk okullarındaki problemleri öğrenci davranışları ile ilgili olarak daha derinlemesine bilgi toplayabilir. Öğrencilerin hangi davranışlarının stres yarattığı ve öğretmenlerin hangi başa çıkma stratejilerini kullandığı araştırıldığında öğretmenlere yararsız olan stratejiler yerine yararlılığı olabilecek başa çıkma davranışlarının benimsenmesi kolaylaşabilir.

Diğer stres faktörlerinden çalışma koşulları ikinci bir stres yaratan alandır. Öğretmenlerin daha rahat çalışabilecekleri koşulların sağlanması gereklidir. Açık uçlu soruya verilen yanıtlar ölçekte kapsanmamış alanlara dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Öğretmenlerin içinde bulunduğu ekonomik şartlar ve maddi olanakların yokluğu açık uçlu soruya verilen yanıtlarda göze çarpmaktadır. Öğretmenler okul idaresinden yakınıp idarecilerinin seçiminin kendilerine bırakılmasının doğru olduğunu düşünmektedirler. Mesleğe toplum tarafından gereken önemin verilmemesi ve eğitim sisteminin yanlış olması ve okulda branş öğretmenlerinin bulunmayışı yine öğretmenler tarafından stresli bulunan ve bir başka çalışmada kapsanması gereken değişkenlere işaret etmektedir.

Kadın ve erkek öğretmenler arasında görülen cinsiyet farklılığının da bir başka çalışmada daha geniş biçimde araştırılması gerekmektedir. İş stresini ölçen bir soru formunun yanında bireylerin sosyal destek algılamalarını, stresle başa çıkma stratejilerini ve ev iş yaşamı arasında yaşadıkları çatışma derecesini değerlendiren bir form kullanılabilir. İş stresi soru formundaki maddeler öğrencilerin problemleri ve davranışları ve açık uçlu sorulara verilen yanıtlar çerçevesinde yeniden düzenlenmelidir.

R E F E R A N S L A R

- Antonucci, T. C. & Depner, C. E. (1982). Social support and informal helping relationships. In T. A. Willis (ed), *Basic processes in Helping Relationships*, 233-254, New York : Academic Press.
- Beehr, T. A. & Schuler, R. (1980). Stres in organizations. In K. Rowland & G. Ferris (Eds), *Personnel Management*. Boston. : Allyn and Bacon.

- Borg, M. G. & Falzon, J. M. (1990). Teachers' perception of primary school children's undesirable behaviours. The effects of teaching experience, pupil's age, sex ability stream. *British Journal of Educational Psychology*, 60 (2), 220-226.
- Borg, M. G. & Riding, R. J. (1991). Towards a model for the determinants of occupational stress among school teachers. *European Journal of Psychology of Education*, 6(4), 355-373.
- Brugha, T. S. Bebington, P. E., MacCarthy, B., Sturt, E., Wykes, T. & Potter, J. (1990). Gender, social support and recovery from depressive disorders: A prospective clinical study. *Psychological Medicine*, 20, 147-156.
- Caplan, R. D., Cobb, S., French, J. R. P., Van Harrison, R. & Pinneau, S. R. (1980). *Job Demands and Worker Health*. Ann Arbor, Mich.: Institute for Social Research.
- Cobb, S. & Rose, R. M. (1973). Hypertension, peptic ulcer and diabete in air traffic controllers. *Journal of American Medical Association*, 224-489.
- Cooper, C. L. Cooper, R. D. & Eaker, L. H. (1988). *Living with stress*. London: Penguin Books.
- Cooper, C. L. & Marshall, J. (1976). Occupational Sources of Stress. The View of the literature relating to coronary heart disease and mental ill health. *Journal of Occupational Psychology*, 49, 11-28.
- Chaplain, R. P. (1995). Stress and job satisfaction. A study of English primary school teachers. *Educational Psychology*, 15(4), 473-489.
- Di Salvo, V., Lubbers, C., Rossi, A. M. & Lewis, J. (1994). The impact of gender on work related stress. In P. L. Perrewe & R. Crandall (Eds), *Occupational Stress: A Handbook*. New York.: Taylor & Francis.

- Hodge, G. M., Jupp, J. C. & Taylor, A. J. (1994). Work stress, distress and burnout in music and mathematics teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 64(1), 65-76.
- Hurrell, J. (1987). An overview of organisational stress and health. In *Stress Management in Work Settings* (ed. L. R. Muryhy & T. F. Schoenborn). Washington D. C. : National Institute for Occupational Safety and Health.
- Goldsmith, E. B. (Ed) (1988). Work and family : Theory, research and applications. *Journal of Social Behaviour and Personality* 3(4).
- French, J. R. P. & Caplan, R. D. (1973). *Organisational stress and individual strain. In the failure of Success* (ed. A. J. Marrow). New York : Amacon.
- Marocchio, J. J. & O'Leary, A. M. (1989). Sex differences in work stress. *Academy of Management Review*, 10, 408-420.
- Langfeld, H. P. (1992). Teachers' perceptions of problem behaviour : A cross cultural study between Germany and South Korea. *British Journal of Educational Psychology*, 62(2), 217-224.
- Nelson, D. L. & Quick, J. C. (1985). Professional women : Are distress and disease inevitable? *Academy of Management Review*, 10, 206-213.
- Sutherland, V. J. & Cooper, C. L. (1990). *Understanding stress*. London : Chapman & Hall.
- Ünsal, P. (1994). An investigation of perceived social support, psychological strain and satisfaction at work as a function of job characteristics and gender. Unpublished PhD thesis. University of Hull.

EK : STRES SORU FORMU

- 1) Zaman baskısı altında çalışmak zorunda olmak.
- 2) İşimdeki monotonluk ve tekrar.
- 3) İşimi eve götürmek zorunda olmam.
- 4) Çalışma saatlerinin uzunluğu.
- 5) Sınıfların yetersiz ışıklandırılmış oluşu.
- 6) Sınıfların yetersiz havalandırılmış oluşu.
- 7) Sınıfların fazla sıcak/soğuk oluşu.
- 8) İşe gidiş geliş için harcadığım zaman.
- 9) İşimin yüksek düzeyde konsantrasyon gerektirmesi.
- 10) Öğrencilerin derslere olan ilgisizliği.
- 11) Verdiğim emeğin karşılığını manevi olarak alamamam.
- 12) Verdiğim emeğin karşılığını maddi olarak alamamam.
- 13) Öğrenciler arasındaki bireysel farklılıkların yarattığı sorunlar.
- 14) Zor kişilikli öğrencilerle başa çıkmak zorunda olmam.
- 15) Öğrenci velilerinin ilgisizliği.
- 16) Öğrenci velilerinin gereğinden fazla ilgili oluşu.
- 17) Zor kişilikli velilerle başa çıkmak zorunda olmak.
- 18) Çalıştığım yerdeki öğretmenler arasındaki rekabet.
- 19) Çalıştığım yerdeki öğretmenler arasındaki güvensizlik.
- 20) Çalıştığım yerdeki öğretmenler arasındaki sürtüşmeler.
- 21) Öğretmenler arasındaki yetersiz düzeyde dayanışma ve destek alış veriş.
- 22) Bizim bu formda belirtmediğimiz ama sizin algıladığınız diğer faktörler.